

Annotation

It were determined the reasons of origin of the national Finnish style, were analyzed the specific features of the “national romanticism” and “North Art-nouveau” architectural objects, were formulated the determine architectural elements, which expressed the specific features of this direction in the European Art-nouveau – the composition, towers, bay window (erkers), windows and entrances, décor, stoves.

Key words: Art-nouveau, stoves and mantels, “national romanticism” of Finland, “North Art-nouveau” of Peterburg, the styles features.

УДК 72.01/035

Ю. В. Івашко,

*канд.арх, доцент Київського національного університету
будівництва і архітектури*

ОСНОВИ СТИЛЕУТВОРЕННЯ МОДЕРНУ В АРХІТЕКТУРІ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Анотація: визначено сукупність факторів та умов, які спричинили особливості стилеутворення модерну в архітектурі України як загальнокультурного явища. Дослідження забудови в містах-осередках концентрованого розташування об’єктів архітектури модерну в Україні дозволило обґрунтувати вплив стилю на формування архітектурних ансамблів площ, житлових комплексів, а також на окремі архітектурні об’єкти забудови та деталі їх фасадів.

Ключові слова: основи стилеутворення, архітектура модерну України, семантичні ознаки.

Архітектура епохи модерну кінця ХІХ – початку ХХ століть не випадково привертає увагу фахівців. Саме стиль модерн став знаком епохи, чи не найвищого піднесення економіки і культури, архітектурно-містобудівної діяльності часів становлення розвиненого капіталізму з його амбіціями, матеріально-технічними і фінансовими можливостями, які стимулювали інвестиційні процеси в будівництві, сприяли розвитку мистецтва, зокрема, декоративного, монументального, ужиткового, мистецтв, пов’язаних з формуванням предметно-просторового середовища життєдіяльності людей [1, 2, 3, 4].

Запозичення традицій стилю модерн чи через столицю Австро-Угорської імперії – Відень і міста Польщі, Чехії, Угорщини, чи через обидві столиці

Російської імперії – Петербург і Москву – зумовило характер архітектурної стилістики модерну на підвладних цим імперіям територіях України [1, 2, 5]. В модерні на перше місце виходить не школа, яка стилістично об'єднує багатьох архітекторів (київська, чернігівська, псковська, новгородська школи в часи Київської Русі, бойківська, лемківська школи в народній архітектурі, чернігівська, московська, петербургська школи в добу бароко і т.д.), а окремих майстер з притаманним йому “авторським” стилем.

В модерні України простежуються три основних напрями: модерн західноєвропейського спрямування, модерн національного спрямування (український модерн) та модерн проросійського спрямування [6, 7, 8]. Можна назвати об'єкти, подібні між собою, як в різних містах України, так і на Україні та за кордоном. Оскільки стиль модерн на теренах України виник як вторинне явище, він мав запізнення в часі і в процесі перенесення зазнав трансформацій і впливів місцевих нащарувань. Водночас перенесення стилю модерн на терени України відбувалось з територій різних держав, наприклад, до Львова, Чернівців, Станіслава – не лише з Відня, а й з Будапешту, Праги, Лодзі, Кракова, через що в окремих містах Західної України (як-от Чернівці) модерн має яскраво виражений багатонаціональний характер [1, 5]. Так само і зовнішні впливи на архітектурні осередки модерну на Півдні України (зокрема на Одесу як на основний) відбувались одночасно і з боку Західної Європи, і з боку Росії.

Аналіз пам'яток архітектури стилю модерн довів, що в усіх основних осередках концентрованого розташування об'єктів архітектури стилю модерн в Україні можна виділити одні і ті ж періоди модерну в архітектурі – ранній та пізній і три різновиди (декоративний, раціоналістичний, класицизований модерн). У львівському, київському, одеському архітектурних осередках стилю модерн ранній і пізній періоди в цілому відокремлені, хоча в київському і одеському архітектурних осередках є приклади порушення періодизації, в харківському архітектурному осередку стилю модерн періоди раннього і пізнього модерну в архітектурі співпадають; модерн в архітектурі Львова, Києва, Одеси виник на ранній стадії поширення стилю модерн, Харкова – ближче до пізньої стадії, тому і проіснував він довше [8].

Декоративний, раціоналістичний і класицизований модерн в архітектурі фактично існували одночасно, що не дозволяє виявити залежність між архітектурною стадією модерну і пануючим різновидом модерну. Пануючі типи композиції фасадів будинків рядової забудови стилю модерн в основних осередках концентрованого розташування об'єктів архітектури цього стилю відрізняються між собою, оскільки в них запозичувались характерні типи композиції фасадів будинків або в містах Західної Європи, або в Петербурзі і

Москві. Порівнюючи типи композицій фасадів будинків модерну України, Західної Європи та Росії, можна виявити між ними безпосередній зв'язок [3, 4].

Для Львова притаманна рання стадія модерну в архітектурі, представлена трьома архітектурними різновидами декоративного модерну – декоративним європейським, національно-романтичним українським і модернізованою еkleктикою [2]. Водночас в основному це “орнаментальна” майже площинна сецесія, і лише видатним будівлям притаманна пластика фасадів, експресія силуетів, ансамблевисть. Основне досягнення раннього модерну в архітектурі Львова – це створення ансамблів сецесійної забудови і окремих вулиць концентрованого розташування об'єктів архітектури стилю модерн. Основне досягнення пізнього модерну в архітектурі полягало у впровадженні залізобетонних конструкцій системи Ф. Еннебіка і неповного каркасу в конструктивну основу [2].

Між Києвом як основним архітектурним осередком стилю модерн Центральної України і залежними від нього регіональними архітектурними осередками стилю модерн Центральної України не спостерігається такої стилістичної єдності, як між Львовом як основним архітектурним осередком стилю модерн Західної України та регіональними архітектурними осередками стилю модерн Західної України. Для забудови історичного центру Львова, Києва, Харкова, Одеси модерн в архітектурі в цілому не властивий, він сконцентрований в забудові нових вулиць кінця XIX – початку XX століть. В межах Центральної України модерн в архітектурі Києва – найбільш масштабний за винятком окремих об'єктів у Харкові. Серед кращих об'єктів архітектури стилю модерн Києва зразків європейського декоративного модерну більше, раціоналістичного і класицизованого – менше, так само як і будинків національно-романтичного модерну; в Києві модерн переважав в архітектурі середньо- і багатопверхових прибуткових комплексів, а не в особняках, як у Львові чи Харкові. В архітектурі київського модерну ознаки стилю виявлені на головних фасадах, де спостерігається перенасичення специфічними деталями, притаманними цьому стилю. В забудові стилю модерн в Києві помітний чіткий розподіл на унікальні будинки (їх небагато) і цінну фонову забудову [6, 8].

Будівлі стилю модерн в містах Східної України в цілому найбільше з усіх архітектурних осередків модерну України подібні до будівель архітектурних осередків модерну в Росії (особливо в Петербурзі), що також пояснюється і поширеною практикою запрошення до міст України видатних петербурзьких майстрів модерну. В архітектурі харківського модерну не так чітко витримані принципи жорсткої периметральної забудови по “червоних лініях”, архітектура модерну представлена і середньоповислою забудовою, і особняками; вона більш стримана за декоративним оздобленням фасадів, ніж архітектура

модерну Львова і Києва. Найбільш широко в архітектурі Харкова представлені декоративний європейський модерн, модернізовані неостилі і раціоналістичний модерн. В харківському архітектурному осередку стилю модерн (як і в полтавському, катеринославському-дніпропетровському осередку) найяскравіше виражена національно-романтична лінія (український модерн).

Одеський (південний) архітектурний осередок модерну – найменш досліджений і менш численний порівняно з іншими архітектурними осередками, де найбільшу кількість становлять пам'ятки модернізованої еклектики та декоративного європейського модерну. В архітектурі одеського модерну національно-романтична лінія майже не виявлена (відомий лише один об'єкт, який умовно можна віднести до українського модерну – будинок на вул. Пирогівській, 3 в Одесі) [7, 8].

Стилеутворення модерну в архітектурі України відзначалося певними особливостями. Архітектура будівель в стилі модерн в Україні мала певне хронологічне запізнення у порівнянні з містами Західної Європи і Росії, звідки він був запозичений. На відміну від західноєвропейських – Відня, Парижа, Будапешта, Праги, Лодзі та російських міст – Петербурга і Москви, де стадії модерну в архітектурі хронологічно відокремлені на ранній і пізній періоди, які існували послідовно, лише у Львові ці стадії існували послідовно, тоді як в Києві і особливо в Харкові вони існували одночасно. Одночасне існування стадій раннього і пізнього модерну в архітектурі призводило до еклектизму забудови, появи “раціоналістичного модерну з декором”, “раціоналістично-класицизованого модерну”, “модернізованої готики”, “модернізованого ампіру”. Внаслідок порушення циклічності розвитку стилю модерн в осередках України неможливо вказати на пряму залежність існування певного різновиду модерну в архітектурі від хронологічного періоду, оскільки рання і пізня стадії існували в стилі строки одночасно [8].

Будівлі стилю модерн в Україні відрізняються поєднанням місцевих традицій і численних зовнішніх впливів з боку одразу кількох осередків поза межами України. Як і в прибуткових будинках Москви і Петербурга, в прибуткових будинках Києва, Харкова, Одеси та регіональних осередків модерн мав в основному характер “фасадного стилю”, а планування підпорядковувалось не засадам модерну, а засадам проектування економічного прибуткового житла [3, 4].

В Києві і Харкові композиційні впливи йшли одночасно з Петербурга і Москви, причому впливи симетричних композицій фасадів будинків модерну – з обох міст, асиметричних, менш численних, – з Петербурга [3]. Зовнішні запозичення при попаданні на місцевий ґрунт трансформувались відповідно до

місцевих традицій, тим більше, що попередні стилі класицизму і історизму-еклектизму тяжіли до симетрії.

Незважаючи на спорідненість форм елементів та декору-носіїв семантики модерну в об'єктах України, Західної Європи та Росії, а також спорідненість між архітектурою модерну в Україні з попереднім історизмом-еклектизмом, існували специфічні ознаки в окремих елементах архітектури модерну України (крім об'єктів українського модерну, досліджених В. В. Чепеликом) [7]. Такі відмінності були зокрема виявлені в нехарактерних для осередків поза межами України формах еркерів без вікон в бічних гранях та з нетиповими завершеннями.

Сформувались два великі ареали поширення пам'яток модерну на Україні – на теренах колишньої Австро-Угорської імперії і на теренах колишньої Російської імперії, з домінуванням всередині цих масивів інтернаціональних мотивів в архітектурі, споріднених або з архітектурою модерну міст Західної Європи, або Петербурга і Москви. Обґрунтуванням для виділення в межах України двох великих масивів модерну є тогочасний адміністративно-територіальний поділ, який зумовив зв'язок з певними осередками модерну поза межами України, політичний устрій всередині імперій, їх економічний розвиток і розвиток окремих міст, коло запрошених архітекторів. В межах кожного з двох масивів виділяються основні і регіональні осередки концентрації об'єктів стилю модерн (які сприймали традиції модерну через основні центри, особливо шляхом запрошення відомих архітекторів); в роботі був охарактеризований модерн в основних і регіональних осередках і роль “авторського” стилю в становленні модерну центрів і регіонів.

Виявлено особливості стилеутворення модерну в архітектурі України: внаслідок численних зовнішніх запозичень і інтернаціонального впливу традиції всіх різновидів модерну в архітектурі (крім національно-романтичного українського) сприймалися одразу з багатьох осередків, і з одними зовнішніми архітектурними осередками модерн України пов'язаний композицією, з другими – елементами і декором, з третіми – і композицією, і елементами, і декором. Виявлено особливе значення українського модерну і його принципову відмінність від інших, інтернаціональних різновидів модерну в архітектурі України.

Були виявлені основні засоби архітектурної виразності фасадів об'єктів модерну – на рівні композиції фасаду (асиметрія, розвинутий силует) і структурних елементів фасаду (дах, стіна, декор, фактура).

В архітектурі модерну в Україні можна виділити два основних напрями: перший, органічно пов'язаний зі світовими європейськими архітектурними тенденціями і проявами в основних осередках (Львів, Київ, Харків, Одеса), і

другий – провінційний, з великим масивом архітектурних споруд із застосуванням мотивів і елементів модерну, оформительськими прийомами.

Список використаних джерел

1. Беленкова С. В. Архитектура Черновиц XIX – первой половины XX века: автореферат дисс. на соискание ученой степени кандидата искусствоведения / Беленкова Светлана Викторовна. – СПб, 2004. – 35 с.
2. Бірюльов Ю. Мистецтво львівської сецесії / Юрій Бірюльов. – Л.: Центр Європи, 2005. – 184 с.
3. Кириков Б. Архитектура петербургского модерна. Особняки и доходные дома / Борис Михайлович Кириков. – СПб.: Коло, 2006. – 576 с.
4. Кириллов В. В. Архитектура русского модерна (опыт формологического анализа) / В. В. Кириллов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 214 с.
5. Поліщук Л. К. Сецесія в архітектурі Станіслава кін. XIX – поч. XX ст.: автореферат дис. на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури: 18.00.01 / Поліщук Лариса Клавдіївна. – Прикарп. ун-т ім. В. Стефаника держ. НДІ теорії та історії арх. і мист. – К., 2003. – 18 с.
6. Скібіцька Т. Київський архітектурний модерн (1900-1910-і роки) / Автор вступ. с. Духовичний Г. // Т. В. Скібіцька. – Л.: Центр Європи, 2011. – 232 с., іл.
7. Чепелик В. В. Український архітектурний модерн / Віктор Васильович Чепелик. – К.: КНУБА, 2000. – 378 с., іл.
8. Ясиевич В. Е. Архитектура Украины на рубеже XIX – XX веков / Владимир Евгеньевич Ясиевич. – К.: Будівельник, 1988. – 184 с.

Аннотация

Определена совокупность факторов и условий, которые обусловили возникновение и распространение архитектуры стиля модерн на Украине как общекультурного явления. Исследование застройки в городах-центрах концентрированного размещения объектов архитектуры модерна на Украине позволило обосновать влияние стиля на формирование архитектурных ансамблей площадей, жилых комплексов, а также на отдельные архитектурные объекты застройки и детали фасадов.

Ключевые слова: основы стилеобразования, архитектура модерна Украины, семантические признаки.

Annotation

It was determined in the thesis the group of factors and conditions, which predominated the beginning and spreading of a cultural phenomena of Art-Nouveau style architecture in Ukraine. The investigation of street-line architecture in the Ukrainian cities with historical Art-Nouveau style buildings concentration allowed to ground the influence of Art-Nouveau style on the formation of squares and habitats architectural ensembles, individual buildings and their facades details.

Key words: the base of style-formation, architecture of Art-Nouveau in Ukraine, the semantic features.